

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАРУГУ НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН КОЛИШНЬОГО СРСР

В.В. Кузнецов

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Масове нехтування світоглядними принципами в суспільстві, яке спостерігається в сучасній Україні, свідчить про необхідність захисту суспільної моралі в сфері шанобливого ставлення до померлих та місць їх поховання від злочинних посягань. Слід зазначити, що динаміка таких злочинів свідчить про постійне зростання їх кількісних показників. Так, за даними МВС України, у 2003 р. було зареєстровано 1861 злочин, передбачений ст. 297 Кримінального кодексу (далі – КК) України, а у 2007 р. їх вже було – 4138. Ця проблематика актуалізується й тим, що такі злочинні посягання набувають широкого суспільного резонансу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти питання відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого висвітлені у роботах українських та зарубіжних вчених: Ю.В. Александрова, Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, І.М. Даньшина, С.Ф. Денисова, В.Т. Дзюби, М.А. Єфімова, А.Ф. Зелінського, О.М. Ігнатова, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, А.В. Ландіної, В.А. Ломако, П.С. Матишевського, П.П. Михайленко, В.О. Навроцького, П.П. Сердюка, М. І. Хавронюка, С. С. Яценко та ін.

Не можна не звернути увагу на те, що за період існування у кримінальному законодавстві норми про відповідальність за наругу над могилою у вітчизняній науці було здійснене єдине в Україні комплексне кримінально-правове та кримінологічне дослідження питань цієї проблематики. Так у 2005 р. Н.О. Горб захистила дисертаційне дослідження на тему «Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз» (м. Запоріжжя) [1]. Науковець здійснила, зокрема, порівняльний аналіз ст. 297 КК України з відповідними положеннями кримінального законодавства зарубіжних країн (Білорусі, Грузії, Іспанії, Молдови, Нідерландів, Польщі, Російської Федерації, Франції, ФРН, Швейцарії) [1, с. 6]. Аналіз вказаного дисертаційного дослідження дозволив зробити висновок, що науковець лише називає статті, які встановлюють відповідальність за наругу над могилою в окремих країнах для обґрунтування тези, що «... норми суспільної моральності в сфері шанобливого ставлення до померлих та охорони місць їхнього поховання знаходяться під кримінально-правовою охороною багатьох країн, що свідчить про позицію світової спільноти щодо розвитку схожих законів у незалежних державах з дуже різними правовими традиціями» [1, с. 28-29]. Хоча в межах дослідження Н. О. Горб доволі часто порівнює вітчизняне законодавство та законодавство РФ. Безперечно, такий порівняльний аспект дослідження, на нашу думку, є недостатньо повний для визначення важливих пропозицій щодо удосконалення вітчизняного законодавства.

У Російській Федерації, як нам відомо, було проведене також єдине дослідження з вказаної проблематики. Так, у 2002 р. А.С. Абдуллаєв захистив дисертаційне дослідження на тему «Уголовно-правовой и криминологический анализ надругательства над телами умерших и местами их захоронения» (г. Махачкала) [2]. У своїй роботі науковець, в основному, зосередив увагу на дослідженні криминологічних питань протидії вказаному злочину (дві глави з трьох присвячені таким питанням). Вивчення зарубіжного досвіду щодо протидії нарузі над могилою А.С. Абдуллаєв не здійснював.

Мета дослідження. Зважаючи на відсутність достатньо повного та змістовного порівняльно-правового дослідження вказаної проблематики, розглянемо сучасну регламентацію наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого за кримінальним законодавством країн колишнього СРСР, використовуючи порівняльно-правовий метод, та висловимо власне бачення щодо вдосконалення вітчизняного закону про кримінальну відповідальність.

Основні результати дослідження. В усіх вказаних зарубіжних кодексах така норма справедливо, на нашу думку, передбачає кримінальну відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 245 КК Азербайджану, ст. 347 КК Білорусі, ст. 265 КК Вірменії, ст. 258 КК Грузії, ст.ст. 148, 149 Пенітенціарного кодексу (далі – ПК) Естонії, ст. 275 КК Казахстану, ст. 263 КК Киргизстану, ст. 228 КК Латвії, ст.ст. 311, 312 КК Литви, ст. 222 КК Молдови, ст. 244 КК Російської Федерації (далі – РФ), ст. 243 Таджикистану, ст. 165 КК Туркменістану, ст. 134 Узбекистану, ст. 297 КК України).

Дослідження редакції ст. 297 КК України відповідно до змін, які були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» від 19 березня 2009 р., дозволяє зробити висновок про використання окремих положень ст. 239 Модельного КК країн-учасників СНД для створення оновленої вказаної кримінально-правової норми.

Родовим об'єктом складів злочину, передбачених відповідними статтями є суспільна моральність (ст. 245 КК Азербайджану, ст. 347 КК Білорусі, ст. 258 КК Грузії), моральність (ст. 265 КК Вірменії, ст. 275 КК Казахстану, ст. 243 Таджикистану, ст. 165 КК Туркменістану, ст. 134 Узбекистану, ст. 297 КК України), громадський порядок (ст. 228 КК Латвії), відносини, які охороняють пам'ять померлого (ст.ст. 311, 312 КК Литви), суспільне здоров'я та співжиття (ст. 222 КК Молдови). Родовим об'єктом ст.ст. 148, 149 ПК Естонії визначена особистість, а видовим – відносини у сфері сексуального самовизначення. Родовим об'єктом за ст. 263 КК Киргизстану та ст. 244 КК РФ визначений громадський порядок, а видовим – суспільна моральність.

Слід відзначити, що очевидне домінування (суспільної) моральності як родового чи видового об'єкта наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого.

Предметом злочину відповідного складу злочину є: могила (КК Азербайджану, Білорусі, Латвії, Литви, Молдови, Туркменістану, Узбекистану, України, ПК Естонії); труп (ПК Естонії, КК Азербайджану, Білорусі, КК Латвії, Молдови, Узбекистану); предмети, які знаходяться у місці поховання (ПК Естонії, КК Білорусі, Киргизстану, Молдови, Узбекистану, України); місця поховання, надмогильні

споруди (ПК Естонії, КК Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, РФ, Таджикистану); предмети призначені для церемоній у зв'язку з похованням померлих або поминанням їх пам'яті (КК Вірменії); цвинтарні будинки, призначені для церемоній у зв'язку з похованням померлих або поминанням їх пам'яті (КК Казахстану, РФ, Таджикистану); поховальна урна (КК Латвії, Молдови, України); надмогильна споруда (КК Литви, Молдови); інше місце поховання (КК України); тіло (останки, прах) померлого (КК Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Литви, РФ, Таджикистану, України).

Склад злочину «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого», в кримінальних законодавствах колишнього СРСР має за конструкцію два таких види: формальний (КК Азербайджану, Литви) та формально-матеріальний (ПК Естонії, КК Білорусі, Вірменії, Грузії, КК Казахстану, Киргизстану, Латвії, Молдови, РФ, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, України).

Основні форми вчинення цього злочину між собою тісно пов'язані та поєднуються: 1) наруга (КК Азербайджану, Латвії); 2) наруга та викрадення (КК Білорусі, Молдови, Туркменістану, Узбекистану, України); 3) наруга чи викрадення, знищення та пошкодження (КК Вірменії, Киргизстану); 4) наруга та знищення (КК Грузії, Казахстану, РФ, Таджикистану); 5) порушення церемонії похорону або поширення неправдивих вигадок про померлого, які здатні викликати презирство людей або похитнути повагу до його пам'яті, наруга, викрадення, пошкодження (ПК Естонії, КК Латвії).

Філологічний аналіз диспозицій відповідних кримінально-правових норм дозволяє зробити висновок, що в окремих країнах КК (Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Литва, РФ, Таджикистан) дозволяють можливість вчинення цього злочину через бездіяльність. Про це свідчить використання терміна «діяння», який за змістом охоплює як дію, так і бездіяльність. На нашу думку, таке вільне використання вказаного терміна є недопустимим, оскільки вказаний злочин вчинити в якості виконавця через бездіяльність є неможливим.

Об'єктивна сторона окремих складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки: час вчинення злочину (під час проведення церемонії похорону чи поминок – ПК Естонії, КК Литви); місце вчинення злочину (місце поховання – КК Білорусі, Грузії, Узбекистану, України; могила – КК Киргизстану, Молдови, Узбекистану, України).

Суб'єктом наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого визнається фізична осудна особа, яка досягла або 14-річного віку (ч. 2 ст. 275 КК Казахстану, ст. 228 КК Латвії; ч. 1 ст. 258 КК Молдови), або 16-річного віку (інші країни).

Суб'єктивна сторона відповідних злочинів передбачає умисну (прямий умисел) форму вини. В окремих законодавствах країн колишнього СРСР передбачені додаткові обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони кваліфікованих складів злочинів: мотиви злочину – хуліганський або корисливий (КК України); з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості або ворожнечі (КК Вірменії, Грузії, Казахстану, Молдови, РФ, Таджикистану). Виділення таких мотивів, на нашу думку, є не зовсім точним кроком законодавців.

Перелік кваліфікуючих обставин відповідних злочинів такий: вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою

(ч. 2 ст. 265 КК Вірменії, ч. 3 ст. 258 КК Грузії, ч. 2 ст. 275 КК Казахстану, ч. 2 ст. 228 КК Латвії, ч. 2 ст. 243 Таджикистану, ч. 2 ст. 297 КК України); неодноразово чи повторно (ч. 2 ст. 275 КК Казахстану, ч. 2 ст. 228 КК Латвії, ч. 2 ст. 263 КК Киргизстану, ч. 2 ст. 297 КК України); застосування насильства чи погрози його застосування (ч. 3 ст. 258 КК Грузії, ч. 2 ст. 244 КК РФ, ч. 2 ст. 275 КК Казахстану, ч. 2 ст. 243 КК Таджикистану, ч. 2 ст. 297 КК України); тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 297 КК України); корисливі та хуліганські мотиви (ч. 2 ст. 297 КК України); мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості або ворожнечі (ч. 2 ст. 265 КК Вірменії, ч. 3 ст. 258 Грузії, ч. 2 ст. 275 КК Казахстану, ч. 2 ст. 222 Молдови, ч. 2 ст. 244 КК РФ, ч. 2 ст. 243 КК Таджикистану); викрадення предметів, що знаходяться на могилі чи в могилі (ч. 2 ст. 265 КК Вірменії, ч. 3 ст. 228 КК Латвії, ч. 2 ст. 165 КК Туркменістану); вчинення злочину щодо Братської могили чи могили Захисників Вітчизни чи щодо скульптурного, архітектурного спорудження, присвяченого боротьбі з фашизмом або жертвам фашизму, або могил учасників боротьби з фашизмом (ч. 2 ст. 347 КК Білорусі, ч. 2 ст. 244 КК РФ, ч. 2 ст. 243 КК Таджикистану, ч. 2 ст. 297 КК України).

Тобто критерії визначення зазначених обставин – це форми співучасті, вид множини, предмет злочину, ознаки об'єктивної сторони складу злочину (спосіб, наслідки), ознаки суб'єктивної сторони складу злочину (мотиви вчинення злочину).

Аналіз санкцій відповідних кримінально-правових норм дозволяє виділити такі покарання: штраф, громадські роботи, виправні роботи, конфіскація майна, арешт, обмеження волі, позбавлення волі.

За ступенем суворості слід розмістити кримінально-правові норми у відповідності до зростання міри покарання: ч. 1 ст. 265 КК Вірменії, ч. 1 ст. 244 КК РФ, ч. 1 ст. 243 Таджикистану, частини перші ст.ст. 148, 149 ПК Естонії, ч. 1 ст. 258 КК Грузії, ч. 1 ст. 165 КК Туркменістану, ч. 1 ст. 222 КК Молдови, ч. 1 ст. 297 КК України, ч. 1 ст. 311 КК Литви, ч. 1 ст. 263 КК Киргизстану, ч. 1 ст. 275 КК Казахстану, ч. 1 ст. 347 КК Білорусі, ст. 245 КК Азербайджану, ст. 134 Узбекистану, ч. 1 ст. 228 КК Латвії. Діапазон видів та розмірів покарань наступний: від штрафу у розмірі від трьохсоткратного до п'ятисоткратного розміру мінімальної заробітної плати або виправних робіт на строк не більше одного року, або арешту на строк не більше двох місяців (ч. 1 ст. 265 КК Вірменії) – до позбавлення волі на строк до шести років або грошового штрафу до ста мінімальних місячних заробітних плат (ч. 1 ст. 228 КК Латвії).

Порівняльний аналіз кваліфікуючих ознак наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, дозволяє вказати на нетипову для такого злочину обставину як спричинення тяжких наслідків (ч. 3 ст. 297 КК України).

Висновок. Зважаючи на здійснений порівняльний аналіз кримінального законодавства країн колишнього СРСР та закону про кримінальну відповідальність України, пропонуємо:

1) назву і частину першу статті 297 КК України викласти в такій редакції: «Стаття 297. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом чи прахом померлого

1. Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом чи прахом померлого або над урною з прахом померлого, – караються

2. Ті самі дії, вчинені повторно або групою осіб чи за попередньою змовою групою осіб, або щодо братської могили чи могили Невідомого солдата (матроса), або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, – караються ... ».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горб Н.О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Горб Наталія Олександрівна. – Запоріжжя, 2005. – 240 с.

2. Абдуллаев А.С. Уголовно-правовой и криминалогический анализ надругательства над телами умерших и местами их захоронения: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Абдуллаев Абдулла Сиражутдинович. – Махачкала, 2002. – 168 с.

Кузнецов В.В. Кримінальна відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого за законодавством країн колишнього СРСР

Статтю присвячено аналізу кримінально-правових проблем, пов'язаних з наругою над тілами померлих та місцями їхнього поховання. Також визначені окремі напрями вдосконалення українського кримінального законодавства.

Ключові слова: моральність, наруга, могила, місце поховання, труп, урна з прахом, предмети, що знаходяться в місці поховання або на трупі, викрадення.

Кузнецов В.В. Криминальная ответственность за надругательство над могилой, в других местах захоронения или над телом умершего за законодательством государств бывшего СССР

Статья посвящена анализу уголовно-правовых проблем связанных с надругательством над телами умерших та местами их захоронения. Также определены отдельные направления совершенствования украинского уголовного законодательства.

Ключевые слова: нравственность, надругательство, могила, место погребения, труп, урна с прахом, предметы, находящиеся в месте погребения или трупе, похищение.

Kuznecov V.V. Criminal responsibility for an outrage above by a grave, in other burial-places or above the body of dying after by the legislation of the states of the former USSR

The article is devoted to consideration criminally-legal problems of violation of a tomb. Also separate directions of improvement of the Ukrainian criminal legislation are determined.

Key words: morality, violation, tomb, place of burial, corpse, urn with ashes, subjects, which are on a tomb or on a corpse, abduction.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2011.